

stilstaan bij een kritiek op een falende tucht-rechtspraak, maar komt ook met aanbevelingen. Laat een tuchtzaak voorafgaan door een <mediator> tussen klager en beklaagde. Het tuchtcollege legt geen straffen op, maar doet aanbevelingen. Wanneer de klacht ernstig is dient het civiel recht ingeschakeld te worden. Om intimidatie tijdens de zittingen te voorkomen dient er een neutrale setting te worden gecreëerd. Er moet een mogelijkheid zijn om commissieleden te wraken. Bij opleidingen dient er meer aandacht te worden besteed aan procedures en de *ins and outs* van het tuchtrecht.

Verslagen door het tuchtrecht is een onthutsend verslag van een praktijk die eerder slachtoffers maakt dan dat hij de kwaliteit in de hulpverlening verbetert en is daarmee hoognodig aan vernieuwing toe. Dit boek wordt ter lezing aanbevolen voor professionals die herkenning zoeken en voor hen die denken nooit met het tuchtrecht in aanraking te zullen komen. Die kans acht ik op het moment nog erg klein. Ook psychoanalytici en psychoanalytische psychotherapeuten kunnen in aanraking met het tuchtrecht komen en wellicht zijn zij daarbij nog kwetsbaarder dan andere professionals, omdat zij een methodiek volgen die niet strikt geprotocolleerd is en daardoor meer openstaat voor kritiek.

Het verband tussen chocoladetaart en narcisme

Bespreking van

Eddie Brummelman (2019). *Bewonder mij! Overleven in een narcistische wereld*. Amsterdam: Uitgeverij Nieuwezijds. ISBN: 9789057124730, 224 pp., € 20,00

FRANS SCHALKWIJK

Een recensie van een niet-psychoanalytisch boek in dit tijdschrift, wat is daar de meerwaarde van? Ik bood aan deze te schrijven, niet vanwege de relevantie voor de dagelijkse behandelpraktijk, maar omdat het belangrijk is kennis te nemen van hoe verschillend in de academische wereld over narcisme wordt gedacht. Belangrijk, want de introductie van het alternatieve model voor persoonlijkheidsstoornissen in de DSM-5 biedt mogelijkheden om de psychoanalytische beschrijvende diagnostiek in het debat in te brengen. Maar dan moeten we ook kennisnemen van wat er zich buiten ons gezichtsveld afspeelt. Eddie Brummelman is docent en onderzoeker aan de Universiteit van Amsterdam, en heeft al op jonge leeftijd zijn sporen verdiend. Het onderzoek van Brummelman en Sander Thomaes naar narcisme bij kinderen is bij de lezers van dit blad waarschijnlijk weinig bekend, maar internationaal worden ze gezien als baanbrekende onderzoekers. Alle reden dus om dit zeer toegankelijk geschreven boek over narcistische trekken bij kinderen en volwassenen op deze plaats te bespreken.

Het proefschrift van Thomaes (2007) eindigde met de kanttekening dat hij waarschijnlijk vooral de vanzelfsprekende, openlijke variant van narcisme had onderzocht en ook bij Brummelman is dit zo. In veel van hun eigen onderzoek gebruiken ze de Narcissism Child Inventory, een door Thomaes ontwikkelde vragenlijst die is gebaseerd op de Narcissistic Personality Inventory, die weer veel gebruikt is in het onderzoek bij volwassenen. Beide vragenlijsten meten waarschijnlijk vooral redelijk adaptieve vormen van vanzelfsprekend narcisme. Dit alles ter inleiding; nu wijd ik me aan de inhoudelijke bespreking.

Het eerste deel beantwoordt de vraag wat narcisme is, en wat mij daarin vooral fascineert is het onderzoek naar het verschil tussen een hoge zelfwaardering en narcisme. Dit blijken zowel bij volwassenen als bij basisschoolkinderen wezenlijk verschil-

lende zelftoestanden te zijn. Kinderen met een hoge zelfwaardering vinden zichzelf, maar ook anderen waardevol en ze vinden het belangrijk om erbij te horen: 'Iedereen kan erbij horen' (p. 33). Kinderen die hoog scoren op de narcismevragenlijst daarentegen vinden zichzelf superieur, anderen inferieur en ze vinden het belangrijk om zichzelf te onderscheiden: 'Er kan er maar één de beste zijn' (p. 33). Ongelooflijk hoe op zo'n jonge leeftijd de karakteristieken van het latere volwassen narcisme al zichtbaar zijn, inclusief het idee dat relaties altijd over winnen of verliezen gaan. Schokkend blijft toch ook hoe narcisme samengaat met overschatting van de kracht van het eigen narcisme. Positief waarderen van het eigen narcisme, overschatten van het zelfinzicht, en voeg ik toe, van de eigen empathische kwaliteiten, steeds opnieuw is de laatste regel: 'Ik blink uit in narcisme'. Dit is creatief zichtbaar gemaakt in een experimenteel onderzoek bij kinderen, die op de vragenlijst als narcistisch naar voren kwamen. Ze werden gevraagd voor de microfoon een lied te zingen en kregen van de 'jury' voor hun prestatie de beoordeling 'gewoon'. De gezichts-scanner gaf bij het horen van de jury-uitslag duidelijk een verhoogde bloedd toevoer naar de wangen te zien, een signaal van blozen en schaamte. Maar daarnaar gevraagd 'ontkennen' ze een bijzonder gevoel bij de beoordeling te hebben gekregen; het was 'gewoon' niet waar.

In deel 2 gaat Brummelman in op wat narcisme met een mens doet, onder andere te zien in het fenomeen van de licht ontvlambare gekrenkte ego's, het geloven in eigen leugens en het fenomeen van kinderen als narcistisch verlengstuk van hun ouders. Hij beschrijft de destructieve werking van narcistisch leiderschap, waarbij de nieuwe leider het staande beleid wel moet reorganiseren om te laten zien dat zijn aanpak beter is, ongeacht de consequenties voor de werknemers of zelfs de noodzaak en effectiviteit van de maatregelen: 'Omgaan met narcisten is

als het eten van een chocoladetaart: de eerste hapen zijn heerlijk, maar een hap te veel en je wordt misselijk' (p. 81).

In het derde deel van zijn boek beschrijft Brummelman hoe narcisme ontstaat. In de hedendaagse psychoanalytische literatuur ligt sterk de nadruk op de vroegkinderlijke oorsprong van narcisme, in de relationele teleurstelling en het zich afkeren van de belangrijke ander als een bron van levensenergie. Brummelman richt zijn aandacht op de invloed van de stijl van opvoeden door de ouders, waarin het kind systematisch wordt overgewaardeerd. Opnieuw onderbouwt hij zijn betoog met experimenteel onderzoek naar het verschil tussen narcisme en hoge zelfwaardering en laat hij zien onder welke opvoedingsomstandigheden narcisme zich bij kinderen installeert. Dit gebeurt als ouders hun kind als specialer dan andere kinderen zien en 'de kwaliteiten van hun kind overschatten, overclaimen, het kind aanmoedigen om zichzelf te onderscheiden van anderen en teleurgesteld zijn wanneer hun kind hierin niet slaagt' (p. 142). Ouders van kinderen die zichzelf waardevol achten, denken dat hun kind waardevol is om wie hij of zij is, en in plaats van overwaardering laten zij het kind vooral warmte voelen: 'Plezier delen met het kind, interesse tonen in wat het kind doet, wederkerige interacties met het kind hebben (zoals samen spelen) en genegenheid tonen voor het kind' (p. 142). Dit leidt bij het kind tot het idee waardevol te zijn, net als andere kinderen, en dat het belangrijk is erbij te horen. Om de praktische toon van het boek goed te begrijpen, geef ik een aantal van Brummelmans opvoedingsadviezen weer om zelfwaardering te stimuleren zonder narcisme te kweken: 'Geef woordeloos warmte', 'Wees onvoorwaardelijk', 'Prijs op een bescheiden manier' en 'Benoem de leerervaring, niet de sociale vergelijking'. Er staan zo veel meer experimenteel-psychologische weetjes in dit boek die ik allemaal niet kan weergeven, maar die me wel

enthousiast maken. Misschien komt dat omdat ik zeer in narcisme ben geïnteresseerd, want voor mijn klinische praktijk biedt dit boek geen nieuwe invalshoeken. Maar psychoanalytici zijn ook niet de doelgroep van de auteur. Als ik het goed begrijp, wil hij een breed publiek meenemen in de wereld van experimenteel onderzoek en uitleggen hoe narcisme in elkaar zit. Daarin is hij wat mij betreft geslaagd; zijn plezier in het onderwerp is voelbaar en hij schrijft op een toegankelijke manier. Ingewikkeldheden verplaatst hij naar zijn uitgebreide notenapparaat. Als je dit boek met een open blik leest, valt op hoe veel uitkomsten van experimenteel onderzoek samenvallen met theoretisch-klinische noties over narcisme. Ik heb maar een paar kritische noten, die nu eenmaal ontstaan als een psychoanalytisch geschoold behandelaar van narcisme een niet-psychoanalytisch boek recenseert. Brummelman refereert weinig expliciet aan het lijden onder narcisme, hoewel de ondertitel van zijn boek *Overleven in een narcistische wereld* wel als een verwijzing daarnaar gezien kan worden. Hij is vooral de onderzoeker die gefascineerd is door zijn onderzoeksobject, narcisme. Hoewel hij zegt niet over de narcistische-persoonlijkeitsstoornis te schrijven, maar over narcistische trekken die ons allen niet vreemd zijn, benoemt hij zijn (volwassen) onderzoeksobject consequent met «narcist». Ik zou daar niet voor kiezen, en liever, hoe omslachtig ook, blijven denken over een mens met ook narcistische trekken of een narcistische-persoonlijkeitsstoornis. De meest geciteerde psychoanalyticus in het boek is Freud, die voor Brummelman, net als voor mij, een eerste kennismaking met psychologie vormde. Op een incidentele verwijzing na is de psychoanalyse afwezig, hoewel er toch juist vanuit dat kader recent veel over geschreven is. Maar, op dezelfde manier is het werk van Brummelman, Thomaes en andere wetenschappers afwezig in onze publicaties. Het is voor mij leerzaam dat

relatieve isolement weer eens te ervaren; dat rechtvaardigt mede deze recensie van dit niet-psychoanalytische boek: laten we vooral kennismaken van elkaars denkwijzen.

Literatuur

THOMAES, S. (2007). *Narcissism, shame, and aggression in early adolescence: On vulnerable children* (Proefschrift). Amsterdam: PI Research.

Seksualiteit en andere afwijkingen

Bespreking van

Mou Sultana (2018). *The castration complex — What is so natural about sexuality?* Abington: Routledge. ISBN 978 1 782 20 580 7, 181 pp., € 37,00

JOS DE KROON

The castration complex gaat over seksualiteit, het verschil tussen mannen en vrouwen, de vermeende biologische basis van het seksverschil, genderidentiteit, seksuele drift, de seksuele ontwikkeling van vooral meisjes omdat die veel ingewikkelder is dan die van jongens, de rol van de vader en het verschil van opvattingen tussen Freud en Lacan over al deze onderwerpen. De situatie voor meisjes is daarom ingewikkelder dan bij jongens, omdat er anatomisch gezien niet zoveel te castreren valt en tegelijkertijd moeten zij zich losmaken van de moeder met wie zij zich juist identificeren.

Mou Sultana geeft er blijk van een echte didacticus te zijn. Stap voor stap en goed gedocumenteerd legt zij Freuds theorie over de seksuele ontwikkeling aan ons voor. De verschillen en overeenkomsten worden genoemd met andere auteurs uit zijn tijd over dit onderwerp zoals Havelock Ellis, Richard Krafft-Ebing en Wilhelm Fliess, die